

SPECIAL

LISTY

JESTER

Erazim Koňá

MALÝ PRŮVODCE PO DEMOKRACII

OBSAH

- I. Demokracie: slovo, skutečnost, ideál
- II. Kdo je to "lid"?
- III. Omezení suverén
- IV. Všeobecnost, práva menšiny
- V. Vláda a její zástupci
- VI. Smlouva s měnovna
- VII. Svoboda a vlastnictví
- VIII. Práva a povinnosti
- IX. Strany a strany
- X. Obyčejní proti své vůli

OBČASNÍK
ROVERSKÝCH
KURSU LS

ROČNÍK 2

ČÍSLO 3

UŽ JE TO TADY !

CO ?

NO PŘECE NOVÝ FONS SPECIÁL !

Na rozdíl od klasického Fontu, který přináší nejružnější informace, které se mohou při práci s R + R /a nejen s nimi/ hodit a který vychází přibližně /zatím/ jednou za čtvrt roku, jsou speciály věnovány jednomu tématu. Dle tematických oblastí jsou barevně rozlišeny takto :

žlutá - rovering a společnost

červená - rovering

zelená - rovering a příroda.

Máte tedy v rukou první Fons speciál. Je věnován demokracii. A proč?
Protože

Demokracie je podivné slovo a má ještě podivnější obsah. Těch kouzel, co s ním dokáží provést politici různých režimů. Je prý hrozná, příšerná, ale bohužel neznáme nic lepšího. To říkal sir Winston Churchill.

Jsou lidé, kteří demokracii přirovnávají k džungli - té kvalitní, ekologicky plně vyvážené džungli. A my jsme - již tři roky tomu - do ní vběhli z pohodlných, leč poněkud omezujících klecí zoologické zahrady. Tento speciál nám budiž průvodcem touto tolik opěvovanou džunglí. Neboť ta naše džungle má k ekologickému ideálu značně daleko. Spíše se podobá ryze středoevropskému, imisemi, kůrovcem a těžbou ohroženému, poněkud zanedbanému pralesu, který přežil kdesi v hloubi pohraničního pásma.

Jak jinak si vyložit kupříkladu to, že si onehdá stěhovala jedna sestra jistému bratru z Ústředí na svého střediskového : "S tím musíte rozhodně něco udělat, vždyť kvůli němu odešlo už několik mladých perspektivních vůdců. To nemůžete tak nechat." Avšak na doporučení, aby na střediskovém sněmu zvolili někoho jiného, odpověděla :

"To ale nejde. Kdo by to dělal? Vždyť my nikoho jiného nemáme. " A to ani nemluvě o těch bratrech činovnicích, kteří ze strachu, aby nebyli ze svého místa sesazeni / v hospodě by se jim potom všichni smáli, to dá rozum/, spáchali volby na papíře. A pak se divíme, že ubývá vedoucích. A oddílů.

Díky panu Kohákovi, který tohoto průvodce napsal.

Díky Listům, které jej otiskly.

A také díky YMCA-e, která zařídila dotisk a od které jsme jej pro vás levně získali.

Erazim Kohák

MALÝ PRŮVODCE PO DEMOKRACII

O B S A H

- I. Demokracie: slovo, skutečnost, ideál
- II. Kdo je to „lid“?
- III. Omezený suverén
- IV. Vůle většiny, práva menšiny
- V. Vladaři a jejich zástupci
- VI. Senát a sněmovna
- VII. Svoboda a vlastnictví
- VIII. Právice a levice
- IX. Stranění se stran
- X. Občanem proti své vůli

Proč Erazim Kohák

Bylo mu sotva patnáct let, když za březnové noci s rodiči a mladší sestrou přecházel hranice. Někde na konci šumavského lesa svítilo mihotavé světlo naděje, zatímco vzadu se ujímal vlády arogantní režim. Nepoddajnost rodičů, posílená lety v nacistickém koncentračním táboře, kritický rozum, hluboká úcta k demokratickým zásadám a tradicím činily z této rodiny nepochybnou příští oběť. Pouze noční, riskantní les nabízel život v důstojnosti.

O deset let později uděluje Yaleská univerzita svému nadanému stipendistovi Erazimu Kohákovi doktorát filozofie. Uplyne další desetiletí, a mladý vysokoškolský učitel v prvních týdnech roku 1969 navštívuje Prahu, aby na vlastní oči spatřil – co vlastně? Zbytek čerstvě potlačené svobody, nebo reprízu staronové tragédie? Nazpět do Ameriky si ovšem odváží víru v budoucnost své země a tichou, urputnou snahu této budoucnosti pomáhat.

Mezi blízkými i vzdálenými gyroskopy (v jedné ze svých pozdějších knih je Kohák nazývá pozapomenutým českým slovem „brčadla“) se od té doby ozývá nový hlas. Říká také, že v Únoru nebylo vítězů, jen poražených a že na programu není a nebude žádný nový triumf, jen každodenní trpělivé úsilí o novou, demokratickou vlast. Erazim Kohák vymezuje základ, na kterém bude zítra postavena Charta a pozítří Listopad.

Po dvaatřiceti letech se vrací do Prahy profesor Bostonské univerzity, aby zde učil – nikoli poučoval. S nejpokornější ctižádostí, jaká může být člověku dána: jít tam, kde se dá udělat kus pořádné práce. Je to ostatně prosté. Čísla na výplatní pásce zůstanou, jen dolary nahradí koruny, a srub v idylickém podhůří New Hampshiru garsonka na Jižním Městě.

Zbývá zodpovědět otázku „proč Erazim Kohák“? Proč právě on nás provází po demokracii? Je nejen moudrý, ale také laskavý, a k tak vážné věci, jakou je demokracie, laskavost dozajista patří. A ještě jednu, snad nejzákladnější přednost má výklad Kohákův: jeho moudrost není vyčtená. Je to demokracie se zárukou, stvrzená autorovým životem.

Proč Listy

Tak jako ilustrace na těchto stránkách nebyly kresleny pro naši příležitost, ale pro velké dílo velkého českého exulanta, ani „Průvodce“ nebyl napsán pro LISTY. Asi před dvěma měsíci přednášel Erazim Kohák v Bratislavě, nato v rozhovoru s šéfredaktorkou Mostu Soňou Čechovou připustil, že o principech demokracie by se mělo něco uveřejnit, pak, vyzván, odevzdaně přikývl, a protože sliby zásadně plní, napsal a dal přečíst přátelům.

V jeho textu není nic nového a všechno v něm je nové. Takže nutí k přemýšlení i k potězkání toho, co už víme, probouzí inspiraci a chuť debatovat. Kdybych byl učitelem dospívající mládeže, sehnal či rozmnožil bych tyto stránky pro své žáky a pak bych s nimi, kapitolu za kapitolou, o všech hovořil. Nemusíme však být kantory nebo studenty, aby nás „Průvodce“ zaujal. Vždyť tu cestu projdeme s člověkem, který v demokracii žil nepřetržitě, a navíc stále v myšlenkách na svou vlast.

„Průvodce...“ je příspěvkem LISTŮ k červnovým volbám 1992. Bez obav! LISTY nepatří žádné politické straně, nejsou zavázány žádnému sponzorovi ani inzerentům. Strana, pro kterou zde agituji, je právě ta, kterou si vyberete. Pokud vás chceme pro něco získat, tedy pro přemýšlivý přístup k politickým programům a pro stejně přemýšlivý odstup od hesel, co hlásají „jedině správná“ řešení.

Touto malou pozorností LISTY také usilují o vaši čtenářskou přízeň. Česká a slovenská veřejnost, přesněji řečeno ti, kdo se trpně nesmířili s husákovskou normalizací, nám ji osvědčují už dvaadvacet let. Nechceme však usnout na vavřínech minulých zásluh, ani minout generaci nepamětníků, která dorůstá. Proto jsme se k vám dnes takto pozvali v naději, že se staneme vašim pravidelným inspirujícím hostem.

Jiří Vančura

I. Demokracie: slovo, skutečnost, ideál

Co vlastně znamená slovo demokracie? Dnes už skoro všechno – a tudíž vlastně nic. Stalin svou vládu označoval za nejdemokratičtější na světě, protože ústava zaručovala i právo na práci. Hitler zas proto, že nacismus je ideologie německého lidu. Castro dal třicetitisícovému davu na fotbalovém stadiónu odskaňovat trest smrti třiceti lidem obviněným z kontrarevoluce a prohlásil to za demokratické: lid promluvil. Oligarchové banánových republik vydírají venkovskou chudinu vojáckými gangy – ve jménu demokracie, protože se mezi sebou dohodli většinovým hlasováním, jak si rozdělí kořist. A to všechno že je demokracie? Pokud toho slova chceme dál užívat, potřebujeme je očistit od nánosu ideologické špíny.

S pojmem demokracie se poprvé střetáváme ve starém Řecku, kde znamená něco jako obecní samosprávu. Základem řecké společenské organizace bylo tehdy město, vlastně rodová obec se svým zemědělským okolím, již vládl rodový náčelník, později označovaný jako král. Když řecká města přerostla rodovou soustavu, došlo i ke svržení řeckých králů. Po několik století se pak řecké obce spravovaly samy. Když bylo potřeba společného rozhodnutí, občané se sešli, věc prodebatovali a hlasováním došli ke společnému závěru. Pokud zrovna nezasedal sněm, spravovali záležitosti obce volení zástupci – často volení losem, aby každý měl stejnou šanci zastávat veřejný úřad a aby mu nedostatek schopnosti či píle nestál v cestě. Demokracie znamená účast všech.

Už tehdy se demokracie jevila dvojznačně. Snad nejlépe to shrnul Platón, když napsal, že **ze všech vládních forem je demokracie v mezích zákona nejlepší, demokracie nevázaná zákonem nejhrůznější**. Zákon, o který tu jde, se týká především toho, co dnes označujeme frází „lidská práva“. Tam, kde zákon chrání jedince a menšinu před svévolí davu; tam, kde zákon stanoví pravidla obcování a rozhodová-

ní, tam je účast všech na vládě záhodná. Kde svévoli davu neomezuje zákon, tam se vláda lidu stává něčím hrůzným. Nakonec i samovládce má lidské svědomí, dav nemá žádné. Lidskost končí, kde zasahuje „lid“, ulice.

Řecká města poznala obojí, jak vládu zákona, tak vládu davu. Řecká demokracie nakonec vzala za své vládou davu – či přesněji polarizaci řecké společnosti na dav a elitu. K té došlo nevyhnutelně. Ničím nekompenzovaný trh polarizuje přirozeně: bohatí bohatnou, chudí chudnou. Starořecká polis neměla a ani se nesnažila vytvořit kompenzační mechanismy. Tak ekonomický úspěch dovedl Atény na úroveň dnešního třetího světa, kde hrstka nesmírně bohatých oligarchů demagogií a mocí manipuluje zástupy beznadějně бедných. Řecký pokus o demokracii zašel na neschopnost a neochotu vyvážit individuální svobodu sociální odpovědností.

A přece, vzdor všem nedostatkům starořecké demokracie z ní něco zůstalo. V evropském podvědomí přežila myšlenka, celý středověk potlačovaná, že není ani přirozené, ani nutné, aby se svět dělil na raby a pány. Přežila myšlenka, že nejen vrstva vyvolených, nýbrž všichni lidé jsou schopní plně mravní vyspělosti, svobody a odpovědnosti, a tudíž i podílu na správě věcí veřejných.

Tato myšlenka znovu ožila v novověkém Švýcarsku a v osídlovaném americkém území, nazývaném Nová Anglie, zatímco zcela jiná představa demokracie vznikla ve Francii. Švýcarsko i Nová Anglie byly zeměmi drobných, soběstačných zemědělců, navyklých tvrdé práci, odpovědnosti a nezávislosti. Reformované protestantství v nich posílilo pocit rovnosti. Jak Švýcarsko, tak Nová Anglie si vybudovaly systém samosprávné demokracie, chápáné jako vláda, na které se všichni podílejí. **Demokracie je tu vládou všech nad nikým**: všichni občané tu vládou sami nad sebou. Demokracie nikoho nevyklučuje. Všichni jsou rovnoměrně svrchovaní, ač nad nikým: nikdo není podřízený. Jediným suverénem je zákon; ten je svrchovaný nade všemi, avšak občané si jsou před ním rovni. Nikdo, žádný jedinec, žádná skupina není svrchovaná nad jinou.

Zatímco švýcarská a anglosaská demokracie jsou v jádře samosprávou, na níž se podílejí všichni, demokracie v revolučním francouzském pojetí byla vládou „lidu“ nad protilidovými živly, jmenovitě nad aristokracií. V polarizované společnosti Francie na konci 18. století se toto rozlišení zdálo jednoznačné: lid, to jsou ti, kdo se živí fyzickou prací, ti s mozolnatýma rukama – ti budou rázně vládnout nad těmi, kdo mají hebké ruce a žijí z mozoľů druhých; nad aristokraty, boháči, kněžími. „Lid“ sám určí, koho přijme a koho ze sebe vyvrhne. Demokracie tu je „lidovost“ a potlačení všeho, co je „nelidové“ či snad i „protilidové“. Je to triumf plebejství.

Vláda lidu či lidovosti může mít ovšem i jiný základ než dělný lid. Nacionalisté se dovolávají tohoto pojetí „vlády lidu“ k prosazení svrchovanosti určitého etnika nade všemi, kdo se liší řečí, zvykem, vírou či barvou pleti. Mnoho Němců považovalo nacismus za „pravou demokracii“ proto, že představoval vládu německého l i d u – čistokrevných árijců – nad všemi cizinci, nad kosmopolity, odrodilci a i jen odlišnými národnostmi říše. Podobně řada Jihoafričanů považovala apartheid za demokratický, protože zaručuje vládu jihoafrického lidu nad černými a barevnými obyvateli země, kteří nenáleží k lidu rasově, kulturně, jazykově či nábožensky. Je to naše země: ti ostatní jsou buď přivandrovalci, nebo hosté, avšak ať opovrhování či vážení, nepatří k nám. Taková demokracie pro vyvolené – v marxistickém světě se jí říkávalo „vnitrostraničná“ – je pak těžko odlišitelná od totality.

Ta dvojznačnost demokracie přežívá dodnes.

Ve společensky a morálně vyspělých zemích znamená demokracie podíl všech na vládě – na tvorbě společenských rozhodnutí – s jasnou zárukou občanských práv – tj. s ochranou každého proti všem. Občanská svoboda je tu možná, protože společnost nepotřebuje usměrnění moci. Každý občan sám přijímá odpovědnost za své chování a za ohled k druhým. Nepotřebuje nad sebou policajta. Společnost tu je – a může být – demokratická, protože občané ve své kaž-

dodennosti nepotřebují dozor: dovedou dohlédnout na sebe.

Oproti tomu v zemích a vrstvách, které se vyznačují sociální a občanskou nevyspělostí, je vláda nutně autoritativní. Kde lidé sami nehlásí svůj televizor, tam musí policie koukat do oken. Demokracie je tu pak chápána jako vláda „lidu“, svrchovanost lidovosti nad těmi, koho společnost vylučuje z lidu z důvodů třídních, rasových či dnes stále častěji náboženských – vláda pravověrných nad nevěrci.

V naší zemi se dnes střetáváme se silným sklonem k „demokracii“ v tom druhém smyslu, jako neomezené vládě těch správných nad nesprávnou menšinou. Zvlášť v českých zemích přežívá silná tradice plebejství, kterou přímo ztělesňuje dobrý voják Švejk. Vzdělanost, ohleduplnost, úcta k vlastnímu lidství jak by nebyly dosti „lidové“ – a tudíž ani „demokratické“.

Kam nás zavedla vláda lidovosti, není třeba rozvádět. Dnes usilujeme o vyspělou demokracii v tom druhém smyslu, kterému nás učil Masaryk: o demokracii jako samosprávné společenství lidí svobodných a odpovědných, žijících ve vzájemné úctě a v odpovědnosti za sebe. Je to náročný úkol. **K lidovosti stačí rozvážný dav. Demokracie si vyžaduje nejen vyspělé občanstvo, nýbrž také znalosti, zvyky a mechanismy soužití.** To všechno musíme teprve budovat. Jenže když vzpomeneme na vládu vrchnosti a lidovosti, je to jasné: stojí to za to.

II. Kdo je to „lid“?

Na konci osmnáctého století byla nově vyhlášená ústava Spojených států pro Evropu poutavou četbou. Osvícenství zpochybnilo myšlenku vlády králů a privilegovaných „z Boží milosti“. Evropa tápala po jiném způsobu spravování věcí veřejných. Teror rychle zpochybnil francouzskou revoluci. Americká ústava se jevila jako vzor nového věku a světa, kde není rabů, není pánů. Evropané americkou ústavu dychtivě četli, překládali do svých jazyků a uplatňovali ve svých zemích.

V překladu bohužel došlo k nedorozumění tak základnímu, že si ho málokdo povšiml, protože lidé si všímají maličkostí, ne velikých zásad. Americká ústava začínala slovy, v nichž se odráží odvěký panovnický návyk – plurál majestátu – avšak naprosto zvrátila jeho smysl. Královská prohlášení začínala slovy, „My, Jiří III., z Boží milosti král...“. Americká ústava začíná, „**We, the people...**“ Evropané včetně nás samých po první světové válce to obvykle překládali „My, lid ...“ či ještě problematičtěji, „My, národ ...“. A v tom to právě vězí. Totiž „We, the people ...“ neznamena „My, lid ...“. Znamená to, „**My, lidé ...**“, v tomto případě „my, lidé těchto Spojených států amerických“ – a to je veliký rozdíl.

Totiž tak: typicky novoanglická fráze „We, the people“, či „My, lidé ...“ je ve své podstatě demokratická v tom nejhlubším smyslu. Vyjadřuje základní myšlenku samosprávy společnosti lidí rovných, odpovědných a svobodných, kteří se všichni podílejí na odpovědnosti moci a sami si vládou. Je to vláda všech, ne vláda někoho nad někým.

Typicky evropská věta, „My, lid ...“, naznačuje něco jiného. Lidé, to jsme my všichni, všichni lidé této země, kteří si společně sami vládeme, spravujeme své věci. Lid, to už nejsme prostě my všichni. Lid je celek, ke kterému nepatří automaticky kde kdo. Lid může vylučovat neárijce, kulaky, nebo lidi nesprávného jazyka.

K tomu rychle došlo. Podle amerického vzoru by měla naše první ústava začínat slovy „My, lidé Československé republiky ...“. De facto začínala slovy, „My, národ československý ...“. To je základní změna. Národ je pojem ještě užší než lid. Označujeme jím obvykle společenství lidí jednoho jazyka, kteří sdílejí společný domov, společné dějiny, společné naděje. „**My, lidé Československé republiky**“ by bylo zahrnulo nás všechny, Slováky, Rusíny, Němce, Čechy, Maďary a také třeba příchozí z Ruska a z Ukrajiny a kdo všechno ještě přispěl k té bohaté směsi, kterou byla naše první republika. Oproti tomu „My, národ československý ...“ vyloučilo z našeho společenství skoro polovinu občanů naší země, a zakotvilo přímo v ústavě primát jedné privilegované složky, totiž Čechů, kteří se hlásili k „československé“ národnosti. Ten, kdo měl maďarského dědečka nebo židovskou babičku, či prostě Slovák, který nechtěl svoji národní totožnost rozpustit v československém roztoku – se tím automaticky stal občanem druhého řádu. Stát podle ústavy nepatřil všem lidem republiky, patřil jen „nám, národu československému“.

V tom právě je problém. Demokracie znamená vládu všech: my všichni společně a rovnoprávně spravujeme své věci. **Každý systém, který ústavně zaručuje přednostní postavení určité skupině lidí, je zásadně nedemokratický.** Po mnoho let naše ústava zaručovala přednostní postavení – či tehdejším pojmoslovím, „vedoucí úlohu“ – komunistické straně. Nekomunisté se pak zcela pochopitelně cítili odcizeni a stát odmítali. Především ústava zaručovala vedoucí úlohu „národu československému“ a zcela zákonitě si odcizila na čtyři milióny občanů německé a maďarské národnosti. Doplatili jsme na to za Mnichova. Nově navrhovaná ústava jde ještě dál: už ne my lidé, nýbrž my, lid český zastoupený Českou národní radou ... Samozřejmě, máme na to plné právo, stejně jako kdysi „My, císař rakouský“. Těžko bychom však takovou ústavu vydávali za demokratickou. Demokratická ústava má jen jeden možný začátek: „We, the people ...“, „My, lidé této země ...“, všichni její lidé, bez rozdílu, společně

a ve vzájemné úctě svou zem spravující. „Vnitronárodní“ demokracie – demokracie jen pro lidi jedné národnosti, kteří se mohou prokázat národnostně bezúhonnými rodiči a prarodiči a předložit o tom národnostní vysvědčení, jako v poválečných letech u nás, není o nic demokratičtější než „vnitrostraničná demokracie“, která ji následovala. **Demokracie je buď pro všechny, anebo není.**

Ale co potom národ, který pro nás tolik znamená, pro který jsme tolik obětovali, který je naším širším já? Osvícenští zakladatelé americké demokracie považovali národnost za přežitek z dávných dob, jeden z temných pudů, které překonává světlo osvícenství. Za závazné považovali jen naše sdílené lidství. Každé zvláštní seskupení jako příbuzenství, stranický zájem, regionální příbuznost nebo právě národnost považovali za něco, co je třeba překonat, aby lidé mohli spolu žít v míru a svobodě. Hrůzy válek a pogromů ve století nacionalismu jako by jim dávaly za pravdu a přesvědčovaly je, že kmenový pud je něčím hrůzně nelidským.

O sto let později se to Masarykovi, velkému filozofovi demokracie na počátku našeho století, jevilo jinak. **Národ není opakem lidství, nýbrž jeho vyjádřením.** Člověk nemůže být člověkem jen abstraktně. Je vždy člověkem určitým: náleží k určitému příbuzenstvu, k určitému regionu, nese v sobě určitá přesvědčení, vztahuje se ke svému lidství určitým jazykem s určitými vzpomínkami a nadějemi. Národnost je jedním ze základních způsobů jak být člověkem. V některých dějinných údobích, včetně našeho, se stává základní pro všechno ostatní, podobně jako byla ve středověku základní víra či ve starém Římě kulturní příslušnost. Podle našich dnešních představ přerůstá člověk sama sebe svou národností, tou se rozšiřuje a nachází svou širší kulturní totožnost. Národnost je nositelkou lidství každého z nás.

Jenže jde o to, aby byla nositelkou čistého, štědrého a otevřeného lidství. To, že jsem třeba Slovák, znamená, že mohu svým bližním nabídnout daleko víc než prostě jako člověk. Mohu jim nabídnout celé bohatství tisíců let slovenského žití. Protože náš národ tak usilovně

hájí svou vlastní totožnost, můžeme mít též porozumění pro národní tradice jiných národů, s nimiž jsme se po staletí střetávali – českého, maďarského. Protože zažil útlak, může mít porozumění pro své rómské či židovské spoluobčany. Národnost, podíl na národě, je velikým bohatstvím.

Jen jedním není: není nárokem na nadvládu nad jinými, na nadřazenost jiným, na výlučnost a uzavřenost. Demokracie je společenstvím nás, lidí této země, kteří ke správě věcí svých přinášíme lásku k vlastnímu národu – a úctu ke všem ostatním. My, lidé, všichni lidé této federativní republiky – to je demokracie.

III. Omezený suverén

Demokracie není jen otázkou toho, kdo vládne, nýbrž také toho, jak vládne. Totiž, už Platón věděl, že i většina může být tyranem.

Demokratická ústava začíná jednoznačně – „We, the people ...“, my, lidé této země, ve svobodě a ve vzájemné úctě své věci spravující, všichni, bez rozdílu. My lidé, a ne jen určitá skupina, strana, národ, „lid“, my všichni jsme správci této země. A protože to je poněkud rozvláčné, vyjadřujeme to zkratkou – že my všichni jako celek jsme tu „svrchovaní“, tak jako se císař pán považoval za „svrchovaného“ pána. Ostatně, v každodenním obcování snad i s takovým pojetím vystačíme. Obvykle tím nemáme na mysli nic víc, než že nejsme ničím poddaní, že nám nikdo nemá co poroučet. Svrchovanost, to pro nás pak neznámá nic víc než osobní svobodu, či to masarykovské „já pán – ty pán“.

Demokratické soužití si však vyžaduje větší přesnost. Co to vlastně znamená „být pánem“? A kdo vlastně je pán? A jaké má jeho panství meze? Ono to zní pěkně, že „my všichni“ jsme pán, a je to ostatně pravda, avšak příliš nám to nepomůže, když my všichni se nemůžeme shodnout, když ani není naděje, že se časem shodneme – a přesto je třeba rozhodnout a jednat. Kdo pak rozhoduje?

V demokratické tradici jsme zvyklí na odpověď, že rozhoduje vůle většiny. Představujeme

si to velmi civilizovaně, jako určitý klidný souhlas mnoha a mnoha, který nakonec není příliš proti mysli ani těm několika jiného názoru. Pak nás ovšem zaskočí, když se principu většinové vůle dovolává militantní skupina, která sice třeba v momentu získá většinu jednoho hlasu – a vládne bezohledně a tvrdě. Je to většina, ne už demokracie.

V demokracii si většina musí počínat ohleduplně už proto, že zdaleka nevyjadřuje vůli všech. V demokratické zemi mívá volební právo v průměru – po vyloučení nezletilých a nesvéprávných – asi 80 % lidí. Řekněme, že voleb se zúčastní asi 60 % voličů – to je tak obvyklý průměr, pokud zvláštní problém či zájem nevyburcuje voliče z letargie. Voliči tedy představují asi 50 % obyvatelstva. Řekněme dále, že pro určité rozhodnutí či pro určitý směr hlasuje absolutní většina, 50,1 %. To je hodně: v systému více stran toho zřídka kdy jedna strana dosáhne. Ale řekněme, že ano. To znamená, že rozhodnutí této většiny pak odpovídá vůli asi 25 % celkového obyvatelstva, a obvykle je to ještě méně.

Dodejme k tomu ještě něco: obyvatelstvo, to jsou lidé dnes žijící. Jen ti mohou hlasovat a rozhodovat. Jenže tato země nenáleží jen nám. Vynechme třeba i své předky, které už naše rozhodnutí nemůže ovlivnit – ač dědictví, které jsme od nich převzali, nás přece k něčemu zavazuje. Svými slovy nad rakví T. G. Masaryka, „Odkazu, který jste vložil do našich rukou, věrni zůstaneme,“ vyjádřil Eduard Beneš základní lidský pocit. Avšak nechme to stranou: stejně

náleží tato země i všem, kdo přijdou po nás, tomu mrňousovi, který si tu před domem dělá bábovičky z písku, i jeho pravnukům. Může si holá většina, která ani nepředstavuje víc než čtvrtinu žijícího obyvatelstva, osvojovat právo nenapravitelně zničit tuto zemi pro všechny své potomky jen pro svůj okamžitý, krátkodobý prospěch? Má i většina právo znečistit spodní vody pod Žitným ostrovem?

A dál: **má většina právo připravit menšinu o její práva?** Pokud většina Němců souhlasí s Hitlerovým „konečným řešením“, mají právo je provést? Vždyť se vztahuje opravdu jen na nepatrnou menšinu Němců; asi jen jedno procento byli židé. Pokud bychom si demokracii vykládali jen jako svrchovanou vládu momentální většiny – poněkud primitivní pojetí – museli bychom dojít k závěru, že momentální většina má právo třeba i nezvratně zničit svou zemi či vyhladit celou část svých spoluobčanů, jestliže to je menšina. Pak ovšem by demokracie byla tím, zač ji považoval Platón – hrůzovládou davové vášně.

Vyspělé demokracie se tomuto problému snaží předejít dvěma způsoby – pravidly pro formování většinového názoru a zárukami práv, která nesmí narušit ani sebevětší většina. Ne každá většina je demokratická, ne každé většinové rozhodnutí je demokratické.

Co to znamená konkrétně: především to, že **se na tvorbě většinového názoru musí podílet celá společnost ve svobodné a informované diskusi.** Většinové rozhodnutí bychom těžko považovali za demokratické, pokud k němu lidé docházejí naslepo, bez přístupu k informacím, bez nestranných vědomostí o tom, o čem vlastně jde. Demokratická společnost, pokud má demokratickou zůstat, musí zaručit co nejširší přístup k informacím a k tomu i co nejširší svobodu tisku, aby jednostrannost stranického pohledu vyrovnal pohled odlišný. Proto svoboda tisku a samozřejmě také vyspělý tisk, který informuje, nejen manipuluje, jsou naprosto nezbytné pro demokracii. Neinformované rozhodnutí eo ipso není demokratické.

Demokratická většina musí být též **reprezentativní.** Rozhodnutí, které ve jménu 50,1 % hla-

sujících vnucuje společnosti vůli či zájem jedné vyhraněné skupiny, zas není demokratické. Proto vyspělé demokracie usilují o způsoby zastoupení, které by reprezentovaly rozličnost regionů, skupinových zájmů, národností – to je hlavní důvod pro dvoukomorové parlamenty.

A ještě: demokratická většina musí být **rozwázná**. Čím závažnější rozhodnutí, tím důležitější je, aby se v něm neodrážela nálada chvíle, která může vzplanout a zas pominout. Proto vyspělé demokracie zabudovávají do svého systému úmyslná prodloužení rozhodování. Proto je také plebiscit v demokracii velmi problematický. Jsou užitečné sondy veřejného mínění, které ukazují jeho dlouhodobý vývoj – ty musí poslanci vzít velmi vážně v potaz, když jde o dlouhodobá rozhodnutí. Plebiscit může být na místě, když jde o zásadní jednorázové rozhodnutí: snad v roce 1938 byl na místě plebiscit, zda bojovat, nebo přijmout mnichovský diktát. V zásadě však platí, že demokratické rozhodnutí má být výrazem informovaného, reprezentativního a rozvázného rozhodování, ne jen zrcadlem momentální nálady voličů či osobního zájmu jejich zástupců. Proto vyspělé demokracie usilují o způsob výběru poslanců, který podporuje vyspělost a odpovědnost vůči obecnému dobru, ne demagogii a osobní zájmy.

Struktura demokratického systému – způsob voleb, soustava volených zástupců, dělba vládní moci – má především za účel zajistit, že vládnoucí většina bude co nejvíce demokratická. Jenže ani taková většina nemůže vládnout neomezeně. Demokracie je samospráva všech v zájmu všech – a to znamená, že **ochrana menšiny je stejně důležitá jako vůle většiny**. To je účelem výčtů občanských práv, které jsou součástí každé ústavy ve vyspělé demokracii. Mají za účel omezit možnou svévoli většiny – či přesněji, zajistit, že rozhodnutí většiny budou demokratická, protože to neznamená jen většinová; nýbrž také a nezbytně to, že vycházejí z úsilí o dobro všech občanů a řídí se úctou k právům všech. To pak je kapitola pro sebe. Tolik však platí: **demokracie neznamená jen vůli většiny. Znamená úctu ke všem, nám i budoucím, nám i odlišným.**

IV. Vůle většiny, práva menšiny

To je snad nejzákladnější problém každé demokracie: jak vyvážit vůli většiny s ochranou menšiny. Společnost, která jen prosazuje vůli „širokých lidových vrstev“, může být „lidová“ – či „populistická“ – avšak není ještě proto o nic demokratičtější než rozběsněný dav, který třeba v té chvíli představuje „většinu“. Demokracie si musí dát záležet především na tvorbě většinového mínění, aby bylo informované, reprezentativní, rozvázné, a stejně důležité; musí si dát záležet na ochraně práv všech svých občanů, včetně těch, kteří zrovna většinou nejsou a třeba ani nemají naději, že se jí jednou stanou. **Prubířským kamenem demokracie nakonec není, jak dobře vyjadřuje vůli většiny, nýbrž jak dovede pečovat o potřeby té nejmenší menšiny.** Jak by se asi v naší zemi vedlo rómské ženě, matce šesti dětí, mluvící maďarsky, která by přestoupila na židovství a pak onemocněla a stala se práce neschopnou?

Proto je **zásada občanských práv** stejně důležitou složkou demokracie jako princip demokratické většiny. Demokracie přestává být hrůzovládou davu teprve tehdy, když prosazuje svůj zdánlivý opak, totiž ideu práv, která se na žádnou většinu neváží a žádné většině nepodléhají.

Základem myšlenky lidských práv je starořímské stoické pojetí omezené svrchovanosti, které z kodexu Justiniánova převzal středověk. Římané chápali pravomoc vladaře jako omezenou přirozeným zákonem, který představuje rozum či LOGOS, řád všehomíra. Podle toho pojetí ani nejmocnější vladař nemůže poručit přílivu, aby se zastavil, a stejně tak nemůže poručit člověku, nositeli jiskry rozumu, aby popřel svůj rozum a stal se bezduchým nástrojem – nemůže ho připravit o život, svobodu a základní potřeby lidského života. Či přesněji, může ho o ně připravit, avšak nikdy oprávněně. Kdykoliv tak činí, nejedná už jako vladař, nýbrž jako tyran. Středověk převzal toto pojetí: pravomoc vladaře tu omezuje Boží zákon: Bůh svěřil vladaři moc, aby jí užíval v zájmu obecného dobra. Moc není neomezená: vladař odpovídá za své činy Bohu.

Teprve se zrodem nacionalismu a „národního“ státu, v němž už nejsme svrchovaní všichni, my lidé, nýbrž jen určitá skupina, a ta ještě prostřednictvím vládce, který ztělesňuje národ či lid, vzniká i pojem státní raisony, které nepodléhá žádnému omezení. Svrchovaný tu už není Bůh či přírodní zákon, jen státní národ a jeho vladař podle zásady, „l'état, c'est moi“.

Proti tomuto absolutnímu nároku bránili osvícenci člověka pojetím lidských práv. Je to obnovené pojetí stoické: řád všehomíra – řád přírody či Rozumu – nás podle Locka učí, že protože jsme si všichni rovni, nemáme si ubližovat na životě, na svobodě či na úsilí o hmotné zajištění. Osvícenci ovšem nemohou odvozovat právo od Boha – deistický Bůh svět nanejdělejší stvoří, dál se o něj nestará. Musí je proto odvodit z Rozumu. Ten však jim připadá samozřejmě zjevný: člověk, prostě proto, že je člověkem, rozumnou bytostí, má právo na život hodný člověka a tudíž i na všechno, čeho je k tomu potřeba.

Jak tedy, podle osvícenců, odvozujeme lidská práva? Člověk má v tomto pojetí především **právo na život**. To je základní, a nevztahuje se ostatně jen na člověka. Všechno živé chce žít: všechno živé, i zanedbaná květina, i zraněné zvíře nechťejí zemřít, usilují o život. Pro všechno živé je život něčím hluboce dobrým – život ničit znamená postavit se na stranu zla.

Člověk má za druhé **právo na svobodu**, protože život v otroctví není hodný rozumné bytosti. Bez svobody, bez volnosti, je život jen zpola životem, a to zas nejen pro člověka, nýbrž pro každého živého tvora.

Nejzajímavější je třetí bod, který Locke formuluje jako právo na „pursuit of property“, doslova honbu za majetkem, a americká ústava je mění na honbu za štěstím – tedy **úsilí o štěstí**. Šlo tu zřejmě o to, že člověk má právo na všechno, čeho je potřeba k plnému lidskému životu. Osvícenci byli přesvědčeni, že štěstí, naplnění života, je něčím, o čem člověk musí i může usilovat na tomto světě, v tomto čase, ne teprve na věčnosti. Mimo to byli přesvědčeni, že ač štěstí neznamená majetek, hmotné zabezpečení je nutnou základnou pro štěstí, a že tedy štěstí bude stoupat úměrně s hmotným zabezpečením. Že děti zámožných to nepotvrzují, toho si osvícenci nevšimli: všimli si, jak se život bedných mění, když je materiální vzestup povznese nad úroveň bídy, hladu a zimy, a udělali si z toho závěr: úsilí o hmotné zajištění je zároveň úsilím o štěstí. Bez toho nemůže být člověk plně člověkem, a tudíž to mu žádná většina nemůže odepřít – právo na život, svobodu a na všechno, čeho je potřeba ke štěstí...

Tu ovšem vyvstává protiklad, pokud si právo vyložíme jako nárok, aby člověku někdo či něco poskytl to, nač má údajně „právo“. Tak s tím právem na život: tady zjevně nejde o to, aby mi někdo život poskytl: život už mám. Když říkám, že mám právo na život, myslím tím, že mi život nikdo nemůže, či přesněji, nemá právo odebrat. Podobně je tomu se svobodou. Svoboda není něčím, co by mi mohl kdokoliv „dát“. Svoboda je něčím, co mám – obrazně řečeno, od Boha, či sám o sobě. Právo na svobodu znamená právo, aby mi ji nikdo neupřítal.

To je nejdůležitější v té třetí kategorii, která se týká práva na to, čeho je potřeba ke štěstí. Pokud si to vykládáme jako nárok, aby mi stát, společnost nebo Mikuláš poskytli, co bych si přál ke štěstí, dostává se to údajně „právo“ do rozporu se svobodou. **Svobodný člověk je člověk ne-závislý**, člověk, který je schopen postarat se o sebe. Člověk závislý na tom, co pro něho někdo udělá, ztrácí svou nezávislost, svoji svobodu. A skutečně, kdykoliv se stát pokusil zajistit všem svým občanům to hmotné štěstí, dopadlo to neslavně – jak jsme ostatně poznali na vlastní kůži. To lidské právo je právo o své

šťestí usilovat – a právo na to, aby mi v tom nikdo nebránil, ani stát svými zásahy, ani druzí svou mocí. Nemám „právo na práci“ – ale mám právo hledat práci i právo na to, aby mi v tom nebránili, ani stát třeba tím, že mi znemožní získat kvalifikaci, ani druzí svým odmítáním lidí mé národnosti.

Demokratická většina, ani většina demokraticky tvořená, není nakonec „svrchovaná“. Její svrchovanost, tak jako každá svrchovanost, i svrchovanost všech, je omezena úctou ke každému, k jeho právům. Žádná většina, ani většina „všichni“, nemá právo omezit život, svobodu a úsilí o štěstí každého, i té menšiny jednoho jediného jedince. Demokracie není vládou „lidu“ – je vládou každého z nás ve prospěch každého z nás. Proto jejím **nejzákladnějším a nejobtížnějším úkolem je stále vyrovnávání vůle všech – či většiny – a práv každého – základních potřeb každého**. Záleží to především na dobré vůli a vyspělosti občanstva, ale také na tom, jak svoji společnost zorganizujeme – a to je úkol demokratické politiky.

V. Vladaři a jejich zástupci

Demokracie je vládou všech – a nad nikým, jen samých nad sebou. Ve svých počátcích ve Švýcarsku a v americké Nové Anglii to brali zcela doslovně. Vládu v každé obci vykonávali sami občané. V Nové Anglii se dodnes občané sejdou jednou či vícekrát do roka, prodiskutují, co je třeba rozhodnout, odhlasují si svá rozhodnutí a stanoví si daně k jejich uskutečnění. V obci, kde jsem žil ve státě New Hampshire, bylo občanů celkem 74; vládu jsme vykonávali v občasných schůzích v bývalé jednotřídce.

Jenže to je idyla – a dnes už také iluze. Bylo to možné pro skupiny nezávislých rolníků v odlehklých alpských údolích. Novodobá společnost se svou společenskou a ekonomickou složitostí, s volností pohybu, si vyžaduje větší celky a tudíž i demokracii nepřímou: občané už sami vládu nevykonávají, avšak volí zástupce do sborů, které vládou jejich jménem – a podléhají odvolání v dalších volbách.

Tu vyvstává jeden ze základních problémů demokracie: **jak zajistit, aby zástupci skutečně zastupovali své voliče?** V amerických počátcích se jevilo řešení jednoznačně: voliči se sejdou, jak ostatně bylo zvykem, a vyberou ze svého středu zástupce, kterého si váží a jehož úsudku důvěřují. Neřeknou mu, jak či pro co má hlasovat: to nemohou vědět předem a ostatně nemohou ani sami rozhodnout: nemají k tomu znalosti. Proto je důležité, aby jejich zástupcem byl někdo, jehož úsudku mohou důvěřovat: volba představuje fakticky plnou moc jednat jejich jménem. Zastupitelský sbor, který se pak sejde v hlavním městě, bude sborem těch neschopnějších a nejváženějších občanů, kteří budou rozhodovat za nás, naším jménem, na základě co nejlepších a nejúplnějších informací podle toho, jak sami po důkladném rozvážení uznají za nejlepší.

Zakladatelé americké demokracie – ostatně podobně jako jejich angličtí kolegové – považovali stranickost za největší hrozbu demokracii. Kdyby došlo k tomu, že volení zástupci lidu by už nerozhodovali nestranně na základě svého nejlepšího, informovaného a nestranného úsudku, demokracie by se zvrhla z vlády všech ve jménu obecného dobra na boj – či maximálně kompromis – různých zájmových skupin, zaslepených vlastní ideologií. Snažili se zamezit vzniku stran a stranic, leč marně. Do osmi let se ukázalo, že demokracie nemůže fungovat bez funkčních seskupení – a že i volba zástupce se nutně váže nejen na jeho schopnosti, nýbrž také na přístup, k němuž se hlásí a který zastává. Ať už k dobrému či ke zlému, **strany se staly skutečností demokratické praxe po celém světě**. Mohou ještě zástupci zastupovat přímo voliče – či si voliči maximálně mohou vybrat názor – tj. stranu – a nechat to na straně, koho vyšle do parlamentu?

K druhému přístupu vede systém takzvaného **poměrného zastoupení**. Podle toho si voliči de facto vybírají určitý názor či stranu, která jej zastává, zatímco strany vybírají lidi, kteří je budou zastupovat; jednotlivé strany sestaví pořadník svých věrných, které chtějí kandidovat do parlamentu, v pevně stanoveném pořadí. Vo-

liči pak odevzdají hlas té či oné straně. Hlasy se sečtou v celé zemi, křesla v parlamentu se rozdělí v poměru odevzdaných hlasů a jednotlivé strany vyšlou do parlamentu počet zástupců podle svého pořadníku – volební listiny – až do počtu křesel, který odpovídá počtu odevzdaných hlasů. Tedy, jestliže straně X odevzdá své hlasy deset procent voličů a parlament má dvě stě členů, deset procent křesel – celkem dvacet – připadne straně X a dvacet nejvýše postavených kandidátů na kandidátce X se stane poslanci. Parlament pak nesestává z udaných zástupců voličů, nýbrž ze zástupců stran v poměru odevzdaných hlasů.

V praxi se poměrné zastoupení ukázalo dosti problematické, a to z celé řady důvodů. Především vede k tříštění politického spektra na nekonečný počet bezmocných stranic. Kolik je vůbec možných názorů, tolik aby bylo stran. Za první republiky jsme jich měli přes třicet. Vlády si vyžadovaly koalici celé řady protichůdných směrů. Byly schopné vládnout jen díky tomu, že zástupci pěti nejsilnějších stran – tak zvaná „pětka“ – které se postavily na stranu Masarykovu, dokázali řešit problémy, než se dostaly do parlamentu. Protože tam... Totiž, když se hlasy sčítají z celé země, je velice pravděpodobné, že každá strana jich obdrží tolik, aby mohla umístit svých tři až šest či kolik poslanců. Je proto výhodnější kandidovat za vlastní ministraničku, avšak na prvním místě její kandidátky, než kdesi daleko dole na kandidátce větší strany.

Poměrné zastoupení také vede k poslanecké nezodpovědnosti vůči voličům. Když voliči ne-

volí poslance, nýbrž stranu, nemohou ho svými hlasy ovlivnit. Poslanci ovšem záleží na celkovém úspěchu jeho strany, ale o svou vlastní popularitu u voličů se starat nemusí. Daleko víc se musí starat o přízeň mocných ve své straně, kteří rozhodnou, jak vysoko na kandidátce ho umístí a tudíž jaké bude mít šance na zvolení. O tom nerozhodují voliči, nýbrž strana. Ze stranic roste další stranicost.

Ze stranicosti vyrůstá také demagogie. Protože kandidát se neobrací přímo a jednoznačně k voličům určitého okresu, nýbrž k voličstvu jako celku, nejde mu o to, aby řešil konkrétní problémy svých voličů, jen o to, aby celková nálada voličů stranila jeho straně jako celku. Stranická demagogie se vyplácí, konkrétní řešení konkrétních problémů nemá vliv na poslaneckou kariéru. Voliči se mohou rozhořčit, že se poslanci neobtěžují hlasovat, ale nemohou je odvolat. Potrestat mohou jen stranu. Z voleb se pak stává plebiscit na celkovou podporu či celkové zamítnutí politiky strany či vládní koalice.

Jiné přednosti a jiné vady má anglosaský **většinový systém**. Podle toho kandidují kandidáti za okres, kde žijí a kde je lidé znají. Jen jeden vyhraje a jde do parlamentu zastupovat svůj okres. To je důležité: nezastupuje jen svůj „názor“ či jen lidi, kteří ho volili. Má za úkol zastupovat zájmy celého okresu, i zájmy a názory těch, kdo hlasovali proti němu. Voliči ho pak mohou sledovat, a jeho vlastní úspěch v příštích volbách záleží na tom, jak řešil konkrétní problémy, které leží voličům na srdci. Voliči jsou pro úspěch poslance důležitější než jeho strana! Stranicost je zátěží, má přece zastupovat zájmy celého okresu. Velké strany přestávají být monolity jednoho názoru a stávají se volným sdružením lidí určité orientace, které však zahrnuje celou škálu konkrétních názorů. Malé strany mizí; žádná z nich není dost silná, aby vyhrála v alespoň jednom okrese a tak se dostala do parlamentu.

Mezi dvěma válkami evropská demokracie došla na pokraj zániku pro neschopnost poměrného zastoupení tuctu stranic, které nebyly s to vládnout. V zemi za zemí přebrala moc jedna strana či hnutí, které se obvykle prokazo-

valy jen schopností jednat. Teprve po válce, s růstem systému velkých stran (či spíše hnutí) a s využitím prvků většinového systému došlo ke stabilizaci.

Bohužel, většinový systém nelze prostě naordinovat. Vyžaduje velkou občanskou a poslanceckou vyspělost. Především schopnost a ochotu překonat v sobě evropský fanatismus a řevnivost, kterých komunisté využívali ve formě „partajnosti“ a leninských bojových postojů – politiky jako drcení nepřítele, ne jako hledání společných řešení. Znamená to schopnost a ochotu povznést se nad osobní „názor“ a zabývat se meritem věci a obecným dobrem. Kde lidé žijí v klapkách svého „návoru“ a v bojovém střehu proti každému, kdo se od nich liší, tam není většinový systém možný – a ostatně ani vyspělá demokracie ve smyslu občanské samosprávy. Tam je třeba využít všech možností, které poskytuje alespoň systém poměrného zastoupení, k budování demokracie v nás, demokracie v každodenním životě, na nichž je pak možné budovat i tu „velkou“ demokracii celé společnosti.

VI. Senát a sněmovna

Když si komunisté vynutili v Košickém vládním programu zrušení senátu, měli jasný důvod. Demokratické rozhodnutí musí reprezentovat všechny složky společnosti a musí být rozvážené, ne unáhlené pod dojmem chvilkové nálady. Komunisté potřebovali pro své plány opak. Dnes se vracíme k systému dvou zastupitelských komor, ač si nejsme vlastně jisti proč. Nebyli jsme si ostatně ani jisti, proč jsme jej zavedli původně. V Anglii vznikl dvoukomorový systém zcela přirozeně. Král měl již od středověkých dob sbor poradců z vyšší šlechty a z vyššího duchovenstva, ke kterému se podle starých zvyklostí obracel o radu a o podporu svých rozhodnutí. Z toho vznikla zcela přirozeně Horní sněmovna, the House of Lords. S růstem měst a nezávislého zemanstva však panovníci zjistili, že hlavní zdroj daňového příjmu se posunul do měšťanských řad a že k zajištění daní potřebují

svolávat zástupce měst a nižší šlechty, zemanů a rytířů. Tak vznikla sněmovna prostého lidu, the House of Commons.

Američané si dvoukomorový systém anglický vypůjčili pro poněkud jiné účely. Když se totiž zástupci jednotlivých amerických států sešli ve Filadelfii, aby uzavřeli novou státní smlouvu, narazili na základní konflikt. Na jedné straně se každý stát – a jednalo se skutečně o svrchované státy – dožadoval rovnoprávného zastoupení, jinak odmítal podepsat smlouvu – tedy schválit ústavu. Jenže mezi jednotlivými státy byly obrovské rozdíly. Stát Rhode Island měl rozlohu zhruba velké Prahy, stát New York byl větší než Československo s odpovídajícími počty obyvatel i ekonomickou silou. New York se pochopitelně domáhal větší důležitosti v nové federaci.

Ve Filadelfii došlo ke kompromisu, který se osvědčuje ještě po více než dvou stech letech. Americký parlament se skládá ze dvou komor. Jednou je senát, ve kterém je každý stát, bez ohledu na velikost, zastoupen dvěma senátory. Druhou je poslanceká sněmovna, ve které počet zástupců každého státu odpovídá poměrnému počtu obyvatel. Úkolem senátorů bylo původně zastupovat zájmy států jako celků, a také až do poloviny 19. století jmenovaly senátory národní rady jednotlivých států. Poslanci sněmovny byli od počátku voleni podle obecného volebního práva.

Rozdíl je dnes jiný, avšak nicméně významný. Američtí **senátoři** jsou dnes voleni a zastupují určitou část svého státu. Když však je „okresem“ polovina Kalifornie či státu New York, neexistuje tu úzký a přímý vztah jako mezi poslancem a jeho okresem. K tomu jsou senátoři voleni na termín šesti let, takže se nemusí hned po zvolení starat o další volby a mohou se věnovat své práci; zabývají se daleko víc otázkami celkové koncepce, také v zahraniční politice. Mají odstup, mohou být **státníky**.

Naproti tomu američtí **poslanci** musí být především **praktičtí politikové**. Jsou voleni na dvouletý termín, a to v praxi znamená, že sotva se usídlí ve Washingtonu, už se musí starat

o příští volební kampaň. Mimoto zastupují velice jednoznačně omezený okruh s vlastní problematikou a s poměrně malým počtem voličů, kteří svého poslance znají a neváhají se na něho obrátit o radu či o pomoc, s chválou či stížností.

Znovuzvolení senátora závisí především na tom, zda se osvědčil jako státník a zda voliči jeho státu schvalují jeho postup a přístup. U poslance to bývá jiné. U toho se zvolení přímo váže na to, jak svědomitě si hleděl svých poslaneckých povinností, jak úspěšně řešil konkrétní problémy svého okresu a jeho voličů. Pokaždé, když poslanec pomůže děvčeti či chlapci dostat se na vojenskou školu, přiláká do okresu novou výrobu a s ní místa a mzdy, vyřeší potíže poplatníka s úřadem pro zajištění důchodu atd., znamená to v příštích volbách o hlas víc. Nevím, zda jsou Američané pracovitější či svědomitější než my, ale vím, že se jim podařilo vybudovat systém, ve kterém se pracovitost, svědomitost, iniciativa vyplácí a lajdáctví se mstí – a to hned v příštích volbách.

To je základní lekce z demokratické praxe: demokracie se sice neobejde bez vyspělosti, schopnosti a dobré vůle svých zástupců, avšak nemůže spoléhat jen na ni. Je důležité, aby poslanec byl důsledně poctivý člověk, který svědomitě zachází se zdroji, které mu systém svěřuje. Je však neméně důležité provádět účinnou kontrolu účtů.

Proto také **princip rozdělené moci a vzájemné kontroly** náleží k základní struktuře všech vyspělých demokracií. Klasický anglosaský systém spočívá na rozlišení tří složek

státní moci, které se kontrolují navzájem: moci výkonné, zákonodárné a soudní. Řečeno zkratkou, prezident má iniciativu jak v zahraniční, tak v domácí politice z velké části ve svých rukou. Když se Reagan rozhodl převést Ameriku z Carterova modelu starých novoanglických ctností na svůj model blahobytu na dluh, docílil toho z velké části vlastní pravomocí, prezidentskými dekrety a výkladem stávajících zákonů. Moc parlamentu záleží v tom, že musí odhlasovat prezidentovy iniciativy a rozpočet, ze kterého je možné tyto iniciativy vyvíjet. Parlament tu podléhá kontrole ústavního soudu, který rozhoduje, zda jeho zákony jsou v souladu s ústavou a s ústavní zárukou občanských práv. Ústavní soud může zákon zrušit, pokud se přičí duchu ústavy. Je zcela nezávislý, soudce nemůže nikdo odvolat. Jmenuje je však prezident se souhlasem senátu, takže ani tato instance se nevymyká veškeré kontrole – či jak to vyjádřili zakladatelé americké demokracie, „checks and balances“, omezení a vyrovnání.

Připadá mi dosti nepravděpodobné, že by bylo možné převést mechanismy amerického státního zřízení na naše poměry. Máme svoji specifikum. Převádět je třeba **zásady**, a těch tu vyvstává několik. Snad nejdůležitější je ta, že každý **volený zástupce musí být přímo odpovědný za své působení určité skupině voličů**. Náš dnešní systém, podle něhož voliči jako celek schvalují svými hlasy celkové zaměření politických stran, nutně vyúsťuje v nezodpovědnost a demagogii.

Další takovou zásadou je, že **rozličné druhy zájmů si vyžadují rozličný způsob reprezentace**. U nás máme nejméně tři druhy zájmů. Jedním je zájem občanský, zájem všech jednotlivých občanů z celé federace, bez ohledu na národnost či bydliště. K tomu patří třeba osobní bezpečnost, ekonomická jistota či zdravotní zajištění. Pak jsou tu zájmy regionální, které se týkají tradičních celků, Slovenska, Moravy, Slezska, Čech. Konečně jsou tu zájmy národnostní, české, maďarské, slovenské, které se týkají především kultury a školství. Naše správní zřízení potřebuje struktury, které by podchytily všechny tři odlišné druhy zájmů.

Čistě teoreticky by našim poměrům nejlépe odpovídalo spolkové zřízení zemí, na federální úrovni pak senát složený ze zástupců národů a národností a konečně poslanecká sněmovna složená ze zástupců občanů. Jenže to je teorie: co je možné a záhodné v praxi, záleží také na naší lidské vyspělosti. To ukáže až praxe sama.

Jednoznačně však platí třetí zásada: žádná instance – ani prezident, ani legislativa, ani soudy – a žádný národ, národnost či chvilková většina si nemůže dělat nárok na „svrchovanost“ nad ostatními. **Svrchovaný je jen zákon**, který vyjadřuje jak vůli a zájmy všech, tak nezadatelná práva každého. Demokracie není vláda většiny, ani vláda „lidu“. Je to samospráva nás všech, ve vzájemné úctě a v dobré vůli své věci spravujících.

VII. Svoboda a vlastnictví

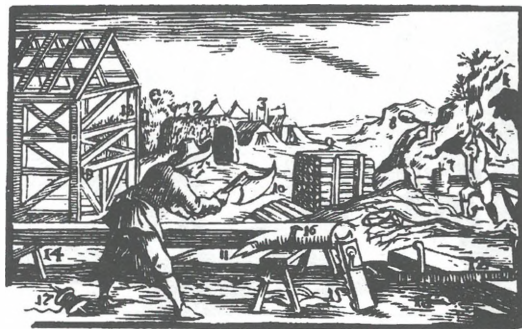
Za francouzské revoluce byla demokracie heslem chudých proti bohatým: aristokraté měli hebké ruce, demokraté mozolnaté. Mozolnaté ruce měli i švýcarští a novoangličtí rolníci, kteří vytvořili novodobou demokracii. Dnes jsme se dožili opaku. Demokracií se zaštiťují oligarchové v Jižní Americe proti davům бедných. I v západní Evropě, kde se demokracie dnes nejvíc přibližuje švýcarsko-americkému vzoru samosprávného společenství svobodných a odpovědných, je demokracie ideologií zemí zámožných a prosperujících. Mnoha lidem ošuntělého druhého světa ve střední Evropě se demokracie ztotožňuje s vysokou spotřební úrovní. „Budeme mít demogracii, meďoury a pivo v dózách...“ Onen bezejmenný rolník, který v roce 1774 u mostu v Concordu vystřelil mozolnatýma rukama první ránu amerického zápasu za demokracii, se asi obrací v hrobě.

Jak tomu je se vztahem demokracie a vlastnictví? Základní skutečností je paradox: demokracii nejlépe prospívá rovnost na střídmé životní úrovni, jako kdysi ve Švýcarsku či v Nové Anglii. Právě tím, že demokracie otevírá možnosti všem občanům, nejen privilegované vrst-

vě, vytváří však podmínky pro ekonomický rozvoj a vzestup. To vede k polarizaci nejprve zámožných a chudých, pak nesmírně bohatých a beznadějně zbídačených – historikové odhadují, že v antických Aténách na sklonku demokracie představoval průměrný příjem bohatého občana 1200násobek příjmu průměrného řemeslníka. Na to pak demokracie zachází: бедní se bouří a bohatí utlačují, aby si zachovali své postavení. Ať už zvítězí útlak nebo revoluce, výsledek je stejný: konec demokracie.

Protože demokracie je ve své nejvlastnější podstatě samosprávné soužití svobodných a rovných, je pro její životnost **stěžejně důležité, aby předešla každé polarizaci pánů a poddaných, ať už je to polarizace národnostní, náboženská nebo majetková**. Jenže svoboda, která vylučuje svobodu práce a podnikání, není skutečnou svobodou pro člověka, který žije právě prací a nachází své zakotvení ve světě ve vztahu k tomu, co může považovat za své – svou hroudu, svůj domov.

Liberální teoretikové z druhé poloviny 19. století a jejich dnešní následovníci se dovolávají Johna Locka a jeho pojetí přirozeného vlastnického práva. Locke argumentuje, že bohatství přírody je přirozeně ve společném vlastnictví, či přesněji, mimo vlastnictví. Když však člověk smísí s bohatstvím přírody pot své práce, stává se tato část přírodního bohatství jeho majetkem, na který má přirozené právo a o který ho nikdo nesmí připravit. Locke užívá příkladu žaludů volně ležících v lese, které patří nikomu a všem. Jakmile je však posbírám pro své vepře, smísím s nimi svůj pot, stanou se mým majet-

kem, s nímž mohu libovolně disponovat. Tuto zásadu pak liberální teorie rozšiřuje na „posvátnost“ vlastnických vztahů.

Představa, že svět přírody nenáleží sám sobě a svým obyvatelům – například žaludy divokým vepřům – nýbrž že leží „ladem“ a čeká na svého lidského dobytce, je ovšem nanejvýš problematičtější. Přesto Locke nepochybně vystihuje jeden velmi základní rys lidského žití: člověk se ve světě zakotvuje prací, kterou vytváří vztah ke světu, na němž zakládá svou totožnost. Připravit člověka o tělo, jímž žije – jeho nejzákladnější vlastnictví – znamená upřít mu jeho lidství. Připravit rolníka o půdu, kterou jeho rod od nepaměti obdělával, o rodný grunt, je stejně zhoubné. To platí o všem, co člověk miluje, s čím se propojuje životem a prací. Úcta k člověku musí zahrnovat i úctu k jeho ztělesnění.

Vztahuje se však přirozený zákon také třeba na akcie jihoamerických latifundií, které jsem zakoupil z výnosu akcií po rodičích? Prvek lásky a práce je tu už poněkud rozmělněný. Locke sám rozlišuje. Jedna věc je vlastnictví, které vzniká ve „state of nature“, v přirozených podmínkách: vlastnictví půdy, kterou sám obdělávám, nástrojů, jichž používám, přístřeší, které jsem zbudoval. To je vlastnictví, které umožňuje sama příroda a tudíž i příroda – či přirozený zákon – zaručuje. Na to mám nezadatelné právo, které mimochodem uznává i francouzská deklarace práv člověka a občana.

Něco jiného je vlastnictví, které mi umožňuje společenská smlouva a společnost jí vzniklá. Můj vlastnický nárok na mé jihoamerické akcie

není výsledek přímé práce a lásky, nýbrž složitých vztahů, které společnost umožňuje a tudíž také reguluje. V tomto případě se vlastnictví neřídí přirozeným zákonem, nýbrž potřebami jak člověka, tak společnosti. Na tom se zakládá právo společnosti na zdanění. Nikdo nemá právo připravit mě „pro dobro celku“ – třeba pro výstavbu škol nebo zdravotních zařízení – o střechu nad hlavou a o nástroje mé práce, ať už je to pole, dílna nebo knihovna. Společnost však má za tím účelem právo zdanit můj zisk či stanovit podmínky nákupu akcií. To není otázka práva, nýbrž společenské potřeby. **Demokracie je záležitostí stálého vyvažování práv a nároků jedinců a potřeb celku.**

Tu přistupuje celá řada ohledů. Jeden, který starého Locka ani nenapadl, je potřeba zachovat životní prostředí. Locke žije s představou o světě, která odpovídá podmínkám před průmyslovou revolucí a před explozí populace a spotřeby, kterou přivodila. Přírodní bohatství se mu jeví jako neomezené, stále se obnovující. Tomu dnes tak není. Třeba rozvoj automobilismu už zdaleka není otázkou osobní preference. Znečištění ovzduší je hlavním důvodem globálního oteplení, které hrozí zničením obyvatelnosti Země. Vlastnický nárok na soukromý automobil se spotřebou dvaceti litrů na sto kilometrů je něco, co se týká nás všech.

Něco podobného platí třeba o výstavbě školství. Polarizace vzdělaných, kteří se podílejí na výhodách společnosti, a negramotných davů, které poskytují levné pracovní síly, je pro demokracii zhoubná, jak dnes ostatně zjišťuje Amerika.

Nejnebezpečnější však je polarizace nesmírně zámožných a zoufale bédných. Pokud předejít jí státním vlastnictvím výrobních prostředků zcela zkrachoval. Vytvořil svou vlastní polarizaci držitelů státní moci, rozšířenou ekonomiku, a všech ostatních. K tomu prokázal, že státní plán prostě nedokáže vytvářet hodnoty. Pokud jde o tvorbu hodnoty, je tržní hospodářství jediným schůdným přístupem.

Jenže americká, a zvláště jihoamerická zkušenost ukazuje, že trh zas prostě nedokáže zajistit úroveň služeb, která by předešla ekonomické

polarizaci. Tady nejde o tvorbu hodnoty, což trh dělá dobře, nýbrž o tvorbu demokratické společnosti, o službu – tedy o to, jak hodnoty využít. Trh jí využívá jen k tvorbě a hromadění další hodnoty. Tak dochází k polarizaci, na kterou zahynuly antické demokracie.

Tomu západoevropská demokracie – a z části též americká – čelí sociální demokracií: systematickým zdaňováním vyšší části příjmové škály a systematickou investicí do nejnižší části ve formě školství, zdravotnictví, dopravy, ale také tvorby příležitostí, aby nedošlo k poklesu podstatné části obyvatelstva na úroveň beznaděje. **Demokracie, která nedokáže kompenzovat vlastní sklon k polarizaci, se sama odsuzuje k zániku.**

VIII. Právce a levice

Američané, kteří nás navštíví a seznámí se s námi natolik, aby zaznamenali naše politické dění, nad námi žasnou. Zdá se jim, že na světě není tak výrazně pravicová země, jako jsme my. Co u nás platí za politický střed, se jim jeví jako ozvuk jejich pravé pravice – reaganovského křídla Republican National Committee. Levici prý u nás vůbec nemáme. Matně vzpomínám, jak jsme se americkým návštěvníkům jevíli v prvních poválečných letech – jako země, kde neexistuje pravice. I tehdejší lidová strana, jediná, která se nehlásila k socialismu, stála podle amerických představ výrazně nalevo od středu. Potácíme se od pankejtu k pankejtů? Nebo snad u nás nemáme ani levici, ani pravici?

Co vlastně ta označení znamenají? Vznikla původně v revoluční Francii. Aristokraté, zástupci i zastánci vládní moci a stávajících pořádků, seděli ve sněmovně vpravo. „Demokraté“, zástupci „lidu“ – chudiny a nižšího měšťanstva – zastánci změny, seděli vlevo. Odtud rozlišení: pravicový = aristokratický, zámožný, konzervativní; levicový = lidový, pracující, usilující o změnu – ať již demokratickou, nebo revoluční.

V americké politické praxi se to dlouho nerozlišovalo. Amerika byla zemí rovnostář-

skou. Základní rozlišení tu bylo spíš mezi zastánci „federálu“ a stoupenci pravomoci jednotlivých států. Teprve na konci 19. století, kdy došlo k výrazné polarizaci bohatých a chudých, se demokratická strana, zastávkyně decentralizace, začíná klonit k zájmům pracujících – odborů, rolníků – a republikánská strana, zastávkyně centralizace, k zájmům průmyslu a zámožných. Tehdy se poprvé objevuje označení pravice a levice a zdomácní to až v letech hospodářské krize.

Rozlišení, které se tu projevuje různě, má své zakotvení v podstatě demokracie. Demokracie je pokus o samosprávné soužití svobodných občanů, které se snaží vyvážit obě rozporné složky, svobodu a odpovědnost. Demokratické společenství usiluje o to, aby bylo společenstvím svobodných. Svoboda tu znamená nejen svobodu slova, nýbrž též svobodu práce a podnikání, ekonomické činnosti. Tu vznikají rozdíly už tím, že lidé jsou velmi rozdílně pracovití a iniciativní. Situace se problematizuje zčásti tím, že tyto rozdíly představují výhodu v dalším ekonomickém soutěžení, až se bohatství množí ne už úměrně k pílí, nýbrž exponenčně v poměru k nahromaděnému kapitálu. Zároveň důraz na svobodu podnikání, naprosto nezbytný a pozitivní, vede k zanedbávání společenské odpovědnosti, ať už je to zdravotnictví, školství, veřejná bezpečnost. Dochází k tomu, před čím nás varuje Bible: těm, kdo mají, bude přidáno; těm, kdo nemají, i to málo, co mají, bude odebráno. Dochází k polarizaci, na kterou demokracie umírájí.

Demokracie si vyžaduje nejen složku svobody, nýbrž také složku odpovědnosti. Nemůže usilovat jen o ten nejsvobodnější rozvoj každého jedince – ač o ten musí usilovat – nýbrž stejně důrazně o odpovědnou výstavbu společenské infrastruktury. Proto **v každé demokratické společnosti vznikají dva proudy; jeden klade důraz na osobní svobodu, druhý na společenskou odpovědnost.** Nepopírají se vzájemně: bez ohledu na to, co považují za důležitější, lidé ve vyspělých demokratických společnostech chápou, že společnost potřebuje zajistit jak svobodu, tak sociální odpovědnost: **kdeko-**

liv přijde zkrátka jedna či druhá, společnost doplácí. Či jinými slovy, demokratická společnost si vyžaduje spolupráci a vzájemné pochoopení jak levice, tak pravice: demokracii může zajistit jen tím, že pečuje jak o svobodu, tak o sociální odpovědnost.

Pojmosloví „levice“ a „pravice“ notně zkomplikovalo rozšíření pojmů z demokratické politické praxe na výrazně nedemokratickou, kde má pravice a levice dosti odlišný smysl. Byla Hitlerova Národně socialistická německá strana práce hnutím levicovým, či pravicovým? Hitler si pohrával s oběma sklony, se socialistickým apelem na proletariát i s nacionalistickým apelem na zámožnější vrstvy. Po převzetí moci a Roehmově vraždě převládl prvek nacionalistický, avšak nacismus bychom těžko označili jako pravicový – nešlo mu o svobodu o nic víc než o sociální odpovědnost. Šlo mu o moc: byl prostě totalitní, či dnešním pomateným názvoslovím „fašistický“ – ač to už má s klasickým fašismem málo společného.

Hlavní důvod, proč nacismus považujeme za pravicový, je to, že se postavil proti sovětskému bolševismu, který považujeme za hnutí „levicové“. Jenže to je zas velmi problematické označení. Nejpozději od potlačení kronštdatské vzpoury – ale spíš od sjezdu v roce 1903 bylo jasné, že bolševikům nejde o sociální odpovědnost ani o svobodu, jen o moc. Lenin se uchýlil k plebejské rétorice, ač sám žádným proletářem nebyl. Bolševismus zas nebyl hnutím „levicovým“, jen totalitním – či podivným postmoderním názvoslovím – „fašistickým“.

To platí i dnes o těch složkách našeho politického spektra, kterým nejde na prvním místě o demokracii, nýbrž o něco jiného, o „národ“ či o „socialismus“ v podivném smyslu zbývajícího státního vlastnictví. Ani jednomu, ani druhému směru tu nejde o svobodu a sociální odpovědnost, jen o prosazení vlastního prvenství. Proto se tak snadno spojují a spolupracují.

Politické spektrum tedy není možné dělit jen na pravici a levici, ani jen na demokracii a „fašismus“, tedy směry, pro které je ten či onen zvláštní zájem důležitější než demokracie. Je třeba rozlišit fašizující pravici, demokratickou pravici, demokratickou levici a totalitní levici.

Představa, že je možné založit demokracii na koalici totalitní a demokratické levice, které jsme se oddávali v poválečných letech, je stejně pošetilá jako naše dnešní iluze, že je možné založit demokracii na spojení demokratické a nedemokratické pravice. Není to možné: v takové koalici spojenec podrývá, co se snažíme budovat – zatímco náš celý pokus kulhá na levou či pravou nohu: nedostává se mu buď svobody, nebo společenské odpovědnosti.

Základem každé vyspělé demokracie je společné úsilí demokratické pravice a levice, úsilí o vyvážení sociální odpovědnosti a svobody. Jinak to nejde: kdykoliv demokracie přijde o jednoho z partnerů, podlehe svému totalitnímu křídlu. Nás obvykle napadne jako příklad rakouská křesťanská demokracie: potlačila sociální demokracii a její důraz na sociální odpovědnost, podlehla nacismu. Rakušany napadá naše poválečná „lidová“ demokracie jako příklad: zbavila se pravice, podlehla svému totalitnímu levému křídlu. Doufejme, že světu neposkytneme další příklad: hašteřivá demokratická pravice, neschopná spolupráce s demokratickou levicí, podlehe spojení totalitní levice s totalitní pravíci...

Po volební porážce senátora Goldwatera, v níž se zdálo, že republikánská strana se nenávratně zhroutila, volilo mnoho Američanů republikány ne z přesvědčení, nýbrž aby zachovali rovnováhu demokratického středu. Najdeme my v sobě tolik politické vyspělosti?

IX. Stranění se stran

Když se generál Jiří Washington, první prezident Spojených států amerických, loučil s prezidentským úřadem, usilovně varoval své spoluobčany, aby se vyvarovali stranictví – či snad „stranickosti“, „the spirit of faction“. To považoval za největší hrozbu demokracii. Jakmile lidé přestanou myslet nezávisle podle vlastního zdravého rozumu a začnou myslet stranicky, nebude možný ani kompromis, ani odvolání k rozumu. Politika se stane bojovým střetnutím kdo z koho a svoboda vezme za své společně s demokracií. Ani jedna, ani druhá není slučitelná s apriorní stranickou zaujatostí.

Leninské stranictví jako by dalo Washingtonovi za pravdu: mezi stranickým a demokratickým myšlením je zásadní rozdíl. Kde se politika stane myšlením z pozic „přítel-nepřítel“, tam není demokracie možná. Jenže neméně jasně se ukázalo, že demokracie se bez stran a frakcí neobejde. Usilovat o uplatnění, syntézu nebo kompromis u deseti miliónů individuálních zájmů je nemožné. **Demokratická řešení jsou možná jen tehdy, když se podaří rozličné zájmy spojit do několika zájmových proudů.** Pak teprve je možné politicky myslet, vyjasnit otázky a hledat kompromisní řešení, která by maximálně vyšla vstříc potřebám různých složek obyvatelstva. Prostě, bez stran se demokracie neobejde – a se stranami také ne...

Vyspělé demokracie tento problém řeší pojetím stran jako funkčních a poměrně fluidních zájmových seskupení, která nevyžadují ani názorovou pravověrnost, ani stranickou kázeň, jen snášenlivost vůči názorovým odlišnostem a ochotu spolupracovat k optimálnímu uspokojení zhruba společných zájmů. Není to, mimochodem, dar z nebe ani vysvědčení jakési mravní výtečnosti. Systém dvou stran, či přesněji systém dvou volných hnutí, jak se vyvinul ve Spojených státech a ve Velké Británii, vyrůstá zcela organicky ze systému většinového zastoupení jednotlivých volebních okresů a z toho, že demokracie je úsilím o vyvážení dvou základních nároků či potřeb, svobody a sociální odpovědnosti. Přesto je to naprosto nezbytné: **kde**

politická strana znamená sevřené šiky pravověrných, tam je politika opravdu možná jen „z leninských pozic“, jako válka.

V Anglii vznikl systém stran po restauraci monarchie v roce 1660, kdy došlo k volnému seskupení příznivců monarchie, většinou konzervativních, z velké části katolíků, většinou z vyšších vrstev, a ke stejné volnému seskupení zastánců poražené Cromwellovy republiky, většinou osvícensky zaměřených, z velké části puritánů, většinou ze středních a nižších vrstev.

Ve Spojených státech se obdobně vynořilo volné seskupení zastánců silného jednotného státu, tehdy označovaných jako federalisté, a druhé volné seskupení obránců maximální dislokace moci, kteří záhy přejali označení „demokraté“. Vzdor lokálním zvláštnostem došlo časem k obdobnému vývoji v obou zemích: ze dvou tradičních seskupení se jedno soustředilo na obranu svobody a individuálních nároků, druhé na obranu společných zájmů a sociální odpovědnosti. Jen k jednomu nedošlo: ani v jedné zemi se z těchto volných seskupení nestaly politické strany v tom zvláštním kasárenském smyslu ukázněných organizací, ideově pravověrných, stranicky zaslepených a odhodlaných k boji.

Strana „evropského“ typu, na jaké jsme zvyklí u nás, vyrostla v devatenáctém století v Německu: první takovou stranou byla sociální demokracie. Odpovídala tehdy jiným podmínkám. Ve střední Evropě to se samosprávnou demokracií nebylo valné. Maximální naděje byla, že se masovému hnutí a jeho schopnosti mobilizovat velké demonstrace, stávky a disciplinované bloky voličů podaří ovlivnit vládní politiku kýženým směrem. Mimo to sehrávala politická strana ještě další úlohu: musela být svým věrným náhražkou za domov – za vesničku se svým známým okolím, za církev a také za jednoznačnou jistotu tradičního vesnického života. Strana proto organizovala mládežnická hnutí, výchovné kroužky, sportovní sdružení: být členem strany znamenalo nebýt sám jako kůl v plotě v nevládném městském prostředí. Oplatou za to vyžadovala strana věrnost, oddanost a kázeň.

Jak komunistická, tak nacistická strana dovedla tento model strany k maximu; jak v tom, co poskytovala, tak v tom, co požadovala. Avšak i ostatní strany, zčásti z nedostatku jiných vzorů, zčásti proto, že systém poměrného zastoupení podporuje tento typ stranictví, tento model napodobovaly. Výsledek byl ovšem katastrofální. Jednotliví myslící lidé, i lidé velmi odlišných názorů, mohou spolu hovořit, mohou si vzájemně porozumět, mohou společným úsilím dosáhnout kompromisního řešení sporných otázek, prostě mohou spolu vycházet lidsky.

To právě strany kasárenského typu nemohou. Ty proti sobě stojí jako anonymní bloky: nehledají řešení sporných otázek, nýbrž prosazují svůj postoj a zastupují ne tak voliče, jako zájem svých předáků. Pak dochází k tomu, že strany ve jménu „lidu“ či „národa“ zastávají postoje, které voliči podle sond veřejného mínění odmítají. Protože však nejsou schopné lidského porozumění a kompromisu ani uvnitř strany, dochází ke štěpení, až nakonec zemička naší velikosti má více než stovku politických stran, zatímco Spojené státy vystačí se dvěma.

První republika překonala problém stranictví díky Masarykově velkorysosti a Švehlovu velikému politickému nadání. Předáci pěti hlavních stran, jimž byla společná oddanost demokracii, se scházivali neformálně a na lidské úrovni prodávávali problémy a vypracovávali řešení, ještě než se problém dostal do parlamentu a do střetnutí stranických monolitů. Snad se tomu naučí i lidé našeho dnešního vedení.

Dlouhodobé řešení však leží jinde. Potřebujeme daleko vyspělejší politiky a voliče, demo-

kracii v nás a v každodenním životě, z nichž pak vyrůstá i vyspělejší způsob spolčování. V našem dosavadním pojetí stran přežívají návyky z let totality – z komunismu, z nacismu, ale i z předešlého absolutismu – které politiku chápaly jako boj z pozic přítel–nepřítel. „Z leninských pozic“ jsme tomu říkali. Pak ovšem se nám strany jeví jako sevřené šiky s jednolitou ideologií a diskuse jako slovní boj, jehož účelem je rozdrtit protivníka a zvítězit.

Jenže demokratická diskuse je něco jiného. Demokratická politika je společným hledáním společných řešení, přítel s přítelem, byť odlišných názorů. V demokratické diskusi je nejdůležitějším prvkem **naslouchání**, úsilí o pochopení, jak se to jeví tomu druhému. Druhým prvkem je společné hledání optimálních řešení, která se nesnaží o prosazení toho či onoho nároku, nýbrž o kompromis, který by všem poskytl maximum slučitelné se zájmy celku a všech ostatních. Třetím prvkem pak je určitá míra štědrosti, ochota překonat svoji malichernost.

Demokracie je také slušností vůči druhému: ochotou, které zatím najdeme tak málo v naší rétorice, vycházet z presumpce dobré vůle toho, kdo se od nás liší. Zatím se vyznačujeme tendencí prosazovat třeba pravicové názory se stejnou totalitní bojovou vášní, s jakou minulý režim prosazoval své bolševické názory. Demokracii budeme mít, až se naučíme obcovat jeden s druhým jako spolu–občané, svobodní a odpovědní lidé dobré vůle, kteří úlohu straníků přejímají jen přechodně. Pak ani strany nebudou problémem, jen nástrojem demokracie.

X. Občanem proti své vůli

Ač si to neradi připouštíme, svobodu jsme zrovna nevolili. Až na těch starozákonních „třicet sedm spravedlivých“ jsme se orientovali jinak – na vzdor a na přežívání pod vládou režimu, který za nás nese odpovědnost. My můžeme či musíme protestovat, jak špatně spravuje naše věci. Můžeme se důmyslně vyhýbat všem požadavkům, které na nás klade, a využívat všech možností, které nám třeba nechtěně po-

skytuje. A můžeme si libovat, jak jsme na režim vyvráli. Tomu všemu jsme se naučili dokonale. Jen starat se nemusíme, odpovědnost nést nemusíme: správa našich věcí totiž už léta není v našich rukou. Ač jsme doufali, že časem přinutíme režim, aby naše věci lépe spravoval, nepočítali jsme s tím, že se vláda věcí našich do našich rukou navrátí, ó lide český.

A báb: režim, který měl trvat věčně – což je ještě déle než jeho tisíciletý předchůdce – se sesypal beze zbytku v průběhu devíti dní. Čtyřicet – a před tím tři sta nebo snad tisíc let – jsme se učili nezodpovědnosti a nesvobodě. Teď najednou jsme svobodní, správa věcí našich se vrátila do našich rukou, a my zjišťujeme, že sice umíme dokonale švejkovat či chodit po zboji, avšak nemáme ponětí, jak nést odpovědnost svobody.

Demokracie si totiž ze všeho nejvíce vyžaduje vyspělé občany, kteří reagují opravdu jako vyspělí a dospělí, svobodně a odpovědně. Masaryk tomu říkával demokracie v nás: zásadní postoj klidného sebevědomí, úcty k druhému a vědomí odpovědnosti za společnou věc. Vyspělý občan demokracie je člověk, který si nepotřebuje potvrzovat vlastní platnost vyvyšováním se nad druhé, který dovede naslouchat druhým, nejen prosazovat sebe, a hledat optimální řešení pro všechny, nejen „vítězství“ pro sebe.

Snad nejdůležitějším prvkem občanské vyspělosti je právě **schopnost hledat řešení, nežít v zajetí hněvu**. Martin Luther King, jeden z mála Američanů světového formátu v našem století, kdysi prohlásil, že odpouštět našim nepřátelům není iluze neskutečného snílka, nýbrž základní nutnost společenského soužití. Každý v sobě neseme tolik ublížení a ponížení, tolik velmi oprávněného důvodu k hněvu – v tom jsme si s černými Američany podobní. Máme právo vybit hněv, když nám někdo poskytne příležitost: je to spravedlivý hněv. Jenže hněv je opravdu špatný rádce – či biblicky, „neboť hněv muže spravedlnosti Boží nepůsobí“. Ve všem, s čím se dnes potýkáme – ať už je to budoucí soužití Čechů a Slováků, restituce a ekonomický rozvoj, lustrace či všední lidské vztahy – občansky vyspělá otázka zní vždycky:

jak dosáhnout nejlepšího řešení, abychom v příštích letech mohli dobře a lidsky žít? Na co „máme právo“ či na co máme chuť, je sice krásné, ale vyspělá otázka vždy zní: k čemu to povede? Svobodný člověk jedná rozvážně a cílevědomě. Člověk nesvobodný reaguje, od-reagovává svůj spravedlivý hněv. Jistě, když mě k smrti unaveného už po sedmé probudí telefon, když sotva usínám, nikdo mi nemůže mít za zlé, když jím praštím o zeď. Jenže, kde pak seženu telefon? Vyspělý občan se řídí otázkou: k čemu je to dobré?

Vyspělý občan demokracie je člověk, který má klidné a jasné sebevědomí vlastního já, své vlastní platnosti. **Žije s vědomím, že za něho nikdo není odpovědný: je odpovědný sám za sebe.** Je to jen a jen na mně. Když mi vadí pohozený papír před domem, je na mně, abych ho sebral, a tak je to se vším. Nikdy neplatí, že já tu nejsem od toho. Svoboda si vyžaduje iniciativu. Velmi pěkně to vyjádřil kdysi v dávno-věku volební plakát Občanského fóra: Když ne my, tak kdo?

To je pravý opak toho, čemu nás léta učili naši páni. Člověk nesvobodný si nemůže dovolit luxus vyhraněné osobnosti se smyslem odpovědnosti. Vyhraněná osobnost nutně vede ke konfliktu – nevolník se musí umět přizpůsobit. A pocit odpovědnosti vede k vyčerpání: nevolník se namáhá marně, pán má vždy větší požadavek. Návyk, kterým člověk přežívá v nesvobodě, chytráctví raba, je přizpůsobivá osobnost a schopnost vyhnout se všemu, k čemu nejsem donucen. Tomu jsme se učili 40, 300 a tisíc let. Dokážeme přeseďlat na potřeby svobodného života, na vědomí sebe, svědomí a odpovědnost?

Občanská vyspělost znamená zadruhé jasné rozlišení mezi skutečným a zdánlivým, mezi konáním a předstíráním. Jinak budeme bourat Potěmkinovy vesnice starého režimu a budovat nové, naoko demokratické, ve skutečnosti zase potěmkinovské.

Přežívání v podmínkách minulého režimu, s nímž jsme počítali na dohlednou budoucnost, si vyžadovalo pravý opak. Jasné vědomí pravdy nutně vedlo do konfliktu. Žít v pravdě dokázala hrstka hrdinů, kteří byli ochotni přijmout dis-

kriminaci, výhrůžky, zavírání – vzdát se toho minimálního života, který režim povoloval. Jenže žít ve lži, opravdu se přesvědčit, že přepadení v noci na 21. srpna byla bratrská pomoc a že žijeme svobodněji a radostněji, to vyžadovalo dobrovolnou debilitu. Řešili jsme to tak, jak to řeší Švejk – smazáním rozdílu mezi pravdou a iluzí, mezi skutečným a předstíraným. Ředitel podniku, který dobře věděl, jak vypadá výroba, avšak přesto hlásil splnění plánu na 108 %, aby pro své zaměstnance získal prémii, to nedělal s pocitem, že v hrdlo lže, nýbrž s pocitem, že to jaksi není taková lež, protože podnik ty prémii opravdu potřebuje. Dělali jsme, že děláme, a oni dělali, že nás za to platí...

Demokracie vyžaduje zcela jiný postoj. Vyžaduje jasné vědomí, co je skutečné a co jenom přetvářka, protože už tu není nikoho, na koho bych to hrál. Nejde o to, někoho obelhat: není koho, já sám nesu odpovědnost. Demokracie je život doopravdy. Pokud to „hrajeme“, jak jsme byli zvyklí hrát celá léta, pak můžeme obehát jen sami sebe.

Občanská vyspělost konečně znamená život v úctě – v úctě k sobě, v úctě k druhým, v úctě ke světu. Čtyřicet a před tím tři sta a tisíc let jsme žili jinak, v relacích vrchnosti a poddaných, v relaci pána a raba. Jenže demokracie není a nemůže být obrácením vztahu pána a raba naruby. Můžeme považovat za oprávněné zachovat se vůči Němcům tak, jak se oni zachovávali k nám – k Čechům či ke komunistům a ke komu ještě. Jenže to budeme žít zase po staru: teď v úloze pánů, ne už rabů, ale ve stejné nesvobodě. Demokracie znamená začít znovu a docela jinak; ne již jako rabi, avšak též ne jako páni, nýbrž v samosprávném společenství vzájemné úcty a dobré vůle.

Dokážeme takové společenství vytvořit – či dokážeme jen třístit, co nám nevyhovuje, až z naší republiky nezbude než paleta egotismů čekajících na dobyvatele?

Tou otázkou končí naše procházka po demokracii. **Demokracie je především dobrá vůle. Ne zloba, ne „právo“, ne síla, jen dobrá vůle.** To ostatní se už poddá.

Ilustrace převzaty z knihy J. Á. Komenského „Orbis pictus“

O CEM JSOU LISTY

- dvouměsíčník pro
politickou kulturu
a občanský dialog

Na první pohled jsou spíše knížkou než časopisem, a když je otevřete, zjistíte, že se vám doporučují i svou grafickou úpravou. Pokaždé je doprovází „výtvarník čísla“. V předchozím půlroce to byla malířka Anna Poustová, jejíž ilustrace samizdatových publikací měnily hezké texty ve vzácné knížky; fotograf Vojtěch Písařík přišel s cyklem snímků z obnoveného Stavovského divadla a do třetice jsme nahlédli do díla Jiřího Šalamouna, známého kreslíře, ilustrátora a grafika.

Na 116 stránkách najdete přibližně třicet příspěvků psaných a vybíraných podle zásady – informovat, inspirovat a potěšit. Bez významu není ani skutečnost, že za výtisk LISTŮ platíte jen 15 korun, tedy částku nižší, než je dnes cena nejlevnější knížky.

V předchozích třech číslech ročníku 1992 přinesly LISTY kromě jiných tyto články, studie a povídky:

K velmi diskutované otázce – **jak zúčtovat s minulostí?** – to byla zejména výměna stanovisek V. Boštíka a V. Žáka, O vyrovnání s obdobím totality, L. Lis, K trestné činnosti bývalých prominentů, J. Pokštefl, Očistný proces plný otazníků, J. Štern, Tanec paragrafů s ideologiemi a v návaznosti K. Hrubý, Ideologický tanec. Svým způsobem sem patří také recenze Erazima Koháka, Služebník knížete Václava.

Z další domácí problematiky: články Vladimíra Kusína, Petra Marianka a Evy Petrové o česko-slovenské vzájemnosti. Projevy soudobého rasismu a antisemitismu se zabývají K. Večerka, M. Štěchová a B. Černý. Rozdílná stanoviska k případnému Českému království vyjadřují P. Placák a B. Janát. Nejen signatářům Charty 77 nabídl letošní LISTY orientaci v dnešní situaci a hlavně v dalších perspektivách této občanské iniciativy. **Zcela mimořádným**

textem je obsažen rozhovor s Václavem Havla a jeho polského přítele Adama Michnika „**Naše podivná epocha**“; třebaže se uskutečnil koncem loňského roku, vychází u nás poprvé.

Rada článků zařazovaných do oddílu „**Svět v pohybu**“ přesahuje horizont našich domácích událostí, problémů a sporů. Texty, jejichž autoři jsou přední odborníci a publicisté, umožňují hlubší pohled na **příčiny, průběh a následky rozpadu Jugoslávie**. Zcela zásadní význam má například studie Ralfa Dahrendorfa o tom, **zda jsou revoluce odsouzeny k nezdaru**; podobně bruselský komentář Jana Zoubka k našemu **podpisu asociací dohody s Evropským společenstvím**, názor Olega Rumjanceva, **zda po rozpadu SSSR nevezme za své i Ruská federace**, ale také informace o maďarské občanské iniciativě **Demokratická Charta**, nazvaná Budeme mít demokracii...

Zajímavý a přínosný může být **občasný návrat k historickým textům a námětům**, které nás v uplynulých desetiletích mýjely. Takto překvapivě aktuální je úvaha **Georga F. Kennana** napsaná v padesátých letech pod názvem **Jak by mělo vypadat zítřejší Rusko?**, zaujme Zkušenost mccarthismu od **Gara LaMarche**, napsaná pro LISTY, **Vraždy a únosy ve státní režii od Karla Škrábka**, ale také třeba ukázky z díla **Ericha Fromma** Mít, nebo být? nebo kapitola z nejslavnějšího díla zakladatele etologie **Konráda Lorenze**, Takzvané zlo.

Při skladbě každého čísla LISTŮ vycházíme také z předpokladu, že publikace, která bude po dva měsíce čtenářovým společníkem, nemá jen informovat a podněcovat k přemýšlení, ale také potěšit. **Proto zde naleznete řadu literárních textů, od krátkých povídek až po rozsáhlejší práce vytvořené našimi autory doma i v cizině.**

Z více než stovky článků, studií a textů v předchozích LISTECH 1–3/1992 jsme zde upozornili sotva na třetinu. Jistě však také mezi zbývajících, o nichž jsme se nestačili zmínit, najdete náměty, které vás zaujmou stejně jako další, které pro vás teprve připravujeme.

KDE SE PRODAVAJÍ LISTY

Bardejov, UNI-ART, Radničné nám. 39
Bratislava, AF, Rudé armády 7
Bratislava, Malé centrum, Černyševského 35
Brno, AB, Kounicova 15
Brno, CESTA, 9. května 5
Brno, M. Ženíšek, Květinářská ulice
Čáslav, Krupkovo knihkupectví, ČSA 58
Č. Lípa, Gutenberg distribook, Pod H. vrchem
České Budějovice, MF, Krajinská 42
Český Těšín, Revoluční 19
Dobruška, U Hošků, F. L. Věka 23
Frýdek-Místek, Riviéra – obchodní dům
Frýdek-Místek, Tržní 20
Horažďovice, Espro, Ševčíkova ulice
Hořice v Podkrk., V. Šmotlán, ČSA 1394
Hradec Králové, Ml. fronta, Šafaříkova 666
Hronov, Šimková, T. G. M. 238
Chomutov, knihkupectví a antikvariát

Jablonec nad Nisou, firma Majer, Lidická 14
Jaroměř, náměstí Čsl. armády
Jičín, Husova 60
Jihlava, OTAVA, Komenského 33
Jilemnice, U Malých, Masarykovo náměstí 12
Karlovy Vary, Kniha, Čsl. armády 12
Krnov, Melantrich, Sov. armády 21
Krnov, Prior, Zámecké náměstí 4
Kutná Hora, J. Francová, Palackého n. 91
Liberec, Ready, Pražská 34
Lipník nad Bečvou, K + K, Pernštýnská 644
Litomyšl, Faltys, Smetanovo nám. 109
Litvínov, T a T, Kostelní 2
Lovosice, L. Donát, obchod-slужby
Martin, Martinus, Osvoboditelů 60
Most, J. Funda, Jana Husa 613-541
Náchod, M. Hašová, Palackého 26
Nové Hrady, knihkupectví, Česká 63

Přihlašuji se za odběratele časopisu LISTY –
– dvouměsíčníku pro politickou kulturu a dialog.

Zašlete mi také předchozí výtisky letošního ročníku,
jehož úhrnná cena (včetně poštovného) činí 90,- Kčs

Předplatné poukáží složenkou, kterou přiložíte k první zásilce.

Pokud si chcete předplatit pouze příští čísla LISTŮ,
uveďte zde, od kterého čísla:

J m é n o :

A d r e s a :

PSČ

KDE SE PRODAVAJÍ LISTY

Olomouc, Votobia, Křížkovského 14
Opava, Ferra, Mezi trhy 3
Ostrava, Artforum, A. Macka
Ostrava, Mladá fronta, Českosobratrská 18
Pardubice, Helios, Perštýnská 46
Plzeň, K. Veselý, Bezručova 9
Praha 1, Boh. Ventures, FF UK, n. Palacha
Praha 1, Kniha, Kaprova 10
Praha 1, Melantrich, Na Příkopě 3
Praha 1, P. Růžička, Na Příkopě 28
Praha 1, Čs. spisovatel, Národní tř. 9
Praha 1, Práce, Václavské náměstí 17
Praha 1, Mladá fronta, Spálená 53
Praha 1, Orbis, Václavské náměstí 42
Praha 1, Alfa, Vodičkova 41
Praha 2, Orbis, Vinohradská 44
Praha 2, Dittrichova 13

Praha 2, Vyšehrad, Karlovo náměstí 5
Praha 4, V. Nucová, Modřanská 1042
Semily, R. Kodoňová, č. 49
Strakonice, Espro, Mlýnská 1081
Svitavy, H+H, nám. Míru 52
Šternberk, Kora, Čsl. armády 38
Šumperk, Terno, A. Kýhos
Třinec, Mňam, náměstí Míru 635
Ústí nad Labem, Dis-tisk, J. Zajíce 3115
Valašské Meziříčí, Doos, Pospíšilova 14
Vrchlabí, J. Hradecká, Slovanská 101
Vsetín, K a K, Dům kultury
Vsetín-Trávníky, Malina, objekt Bečva
Zábřeh, Patka, Žižkova 45
Zlín, Knihkupectví Archa
Zlín, OD Prior – knihkupectví
Zlín, Melantrich, Školní 3896

OBJEDNACÍ LÍSTEK

Redakce časopisu
LISTY
Václavské nám.17
112 58 Praha 1

Demokracie nahrazuje pověření několika úplatných volbou mnoha neschopných.

G.B.Shaw

Zeptat se můžete vše, leč smíte jen říci
To řekli státníci ve vládní koalici,
Tím se dospěje pokavád se toho týče
K nestrannému názoru podle stranického klíče.
Samozřejmě patří ten případ do komise,
Která dle klíče sestaví se.
Tím se na všech stranách docílí plné shody
Což povede k rozbrojům, čímž uplyne plno vody.

V+W, Bůh suď

Demokracie - to je rozdat zbraně lidu.

F. Castro

Svoboda a demokracie nejsou dary, které nám jednou pro vždy spadly do klína a staly se trvalou samozřejmostí. Máme je střežit, pěstovat, rozvíjet, kultivovat a znovu a znovu svou odpovědnou práci proměňovat v živoucí skutečnost. Není pravda, že tyto hodnoty dnes už nejsou ohroženy. Neohrožuje je sice žádná cizí mocnost, ale náš nedostatek dobré vůle, naše neschopnost vzájemně se chápat a věcně se domlouvat, naše ješitná sebeláska, nedostatek slušného vychování, nezadržitelná potřeba se hašteřit a navzájem na sebe žárlit, touha po všech výhodách moci a desítky dalších špatných vlastností, zkrátka a dobře naše neschopnost čelit všemu nebezpečnému, co v nás svobodné poměry uvolnily, a všem dosud neznámým pokušením, jimž otevřely dveře.

V. Havel 8.5.1992

při udílení řádu M.R.Štefánika

.....

co vás čeká a nemine, jémine

.....

- podzimní číslo občasniku s přílohou obsahující deset různých příkladů roverských zkoušek,
 - speciál věnovaný prvnímu ze základních principů skautingu -
- plnění povinností vůči Bohu /Pravdě a Lásce/
 - knížka dopisů roverům od Mirko Vosátky
 - a další
-

JAK PŘEDPLATIT FONS ?

Cena pro kurzisty 40 Kč, pro ostatní 50 Kč. Peníze poukažte na konto: Roman Šantora, Tylova 889, 251 01 Říčany, číslo 1514131/0600 adresa peněžního ústavu: AGB Říčany, Masarykovo nám. 34, 251 01 Říčany. Nejlépe je poslat peníze přes jakoukoliv pobočku AGB nebo přes jinou banku, samozřejmě můžete i poštovní poukázkou, ale ta nás připraví o část vámi zaslanych peněz.

.....

TIRÁŽ

FONS : občasník roverských kursů lesních škol určený pro vůdce RS

Redakční skupina : Marek Bárta

Veronika Macháčková

Roman Šantora

Administrace : Veronika Macháčková

Nový Lesík 1

162 00 Praha 6

tel. 35 19 107

Případný fax : udejte název FONS

číslo: 236 43 14

o odeslání informujte administraci

Počet výtisků : 150

Texty neprocházejí jazykovou úpravou.

Občasník není výkonnostní žurnál.

Podávání novinových zásilek povoleno Ředitelstvem pošt Praha

č.j. 330/93 - NP ze dne 4.3.1993.